

OSMANLI HUKUKUNDA TAHSİSAT KABİLİNDEN VAKIFLAR VE KONUYLA İLGİLİ KANUNÎ'YE TAKDİM EDİLEN BİR RİSÂLE

Doç.Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ

I. KONUNUN TAKDİMİ VE TARİFİ.

Mülk bir aynı, devamlı bir şekilde Allah'ın mülkû olmak üzere temlik ve temellükten men' etmek ve menfaatlerini Allah'ın kullarına tasaddük etmek" şeklinde tarif edilen vakıf muamelesi, özellikle Osmanlı Devleti zamanında yeni bir mânâ daha kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle, İslâm hukukundaki tarife göre kurulan vakıfların konu cihetiyle bir istisnası olan değişik bir vakıf türü ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi vakıf muamelesinde konu ile alakalı en önemli şart, vakfedilecek bir malın, vakfedenin mülkû olması gerekir şeklindedir. Buna göre sultan veya yetkili bir devlet adamının, mülkiyeti devlete (mîriye) ait olan birşeyi vakfedememesi gerekir. Halbuki Osmanlı Devletinden önce Eyyubîler'den itibaren bütün İslâm aleminde ve Osmanlı tarihi boyunca, devlet reisi yahut yetkili bazı kimseler devlete ait mîrî arazinin şer'î ve örfî gelirlerini yahut tasarruf hakkını belli hayır cihetlerine vakıf adıyla tahsis etmişlerdir. Acaba bu istisnaya nasıl cevaz verilmiş ve Osmanlı hukukunda bu konu nasıl izah edilmiştir? Bu araştırmamızın konusunu, bu sorunun cevabı ve bu konuyla ilgili olarak Kanunî Sultan Süleyman'a takdim edilen bir Risale (monografik eser) teşkil edecektir.

Devlete ait bir arazinin eski tabirle menâ-

fiini belli bir hayır cihetine vakıf adıyla tahsis etmeye Osmanlı hukukunda tahsisat kabilinden vakıflar denmekte eski fıkıh kitaplarında ise irsadi vakıflar başlığı altında konu tetkik edilmektedir. Konunun menşesine girmeden önce bu tabirlerin kısa da olsa açıklanması gerekir. İrsad, kelime anlamı itibariyle gözetmek ve hazırlamak demektir. Hukuk terimi olarak ise, devlet hazinesine (beytülmal) ait bir malın, kuru mülkiyeti (rakabesi) yine devlete kalmak şartıyla, sadece medenî ve hukukî semerelerinin (menâfiinin), devlet yetkililerince, hukuken devlet hazinesinden istihkakı bulunan bir cihete tahsisinden ibarettir. Devlet yetkililerinin yaptığı bu tahsis, hak sahiplerinin gözetleyedurdukları ihtiyaç yolunda olduğundan bu isimle anılmıştır. Osmanlı hukukunda ise mîrî araziden ifraz edilerek Sultanlar veya izn-i Sultanî ile diğer devlet yetkilileri tarafından belli bir cihete tahsis edilen arazilere tahsisat kabilinden vakıf araziler denmektedir. Aslında tahsis edilen, arazinin kuru mülkiyeti değil; öşür, bedel-i öşür ve benzeri vergi ve kira bedeli gibi gelirlerdir. Böyle bir vakıf bizim anladığımız mânâda bir vakıf olmadığı için bunlara gayr-ı sahih vakıf da denmiştir. Ancak bu tabirden, hukukî açıdan geçersiz mânâsı kaşdedilmemektedir. Fasit vakıf mânâsı da söz konusu değildir. Belki

1 Mardin, Ebül-Ülâ, Hukuk-i Tasarrufiye-i Arazi Hülâsaları, İstanbul 1328, sh. 13-14; Suyuti, Celalüddin, En-Naklû'l-Mestur Fi Cevazi Kabz'il-Ma'lumi Min Gayr'ı Huzur, Sül.Kütüplale İsmail Bâi, No:678, Vrk. 225 vd.

bu tabir, tahsisat mahiyetindeki vakıfların bir ismi ve sembolü olarak kullanılmakta ve vakıf muamelesinin konusunu teşkil eden malın, tahsisi yapanın mülkü olmadığına işaret etmektedir².

2. TAHSİSAT KABİLİNDEN VAKIFLARIN MENŞEİ

Osmanlı hukukundaki tahsisat kabilinden vakıflar "*hilafetin yerine saltanatın geçişinin ve İslâm kamu hukukundan sapışın bir sonucu*" değildir. Maalesef, hem muasır Türk ilim adamlarından bazıları hem de batılı ilim adamları, tahsisat kabilinden vakıfların şer'i dayanağını açıklarken meseleleri birbirine karıştırmaktadırlar. Bu sebeple evvela tahsisat kabilinden vakıfların hukukî dayanağını oluşturan bazı şer'i meseleleri özetlemek mecburiyetinde kalacağız.

Birincisi; Hanefiler dışındaki diğer İslâm hukukçuları, bazı görüş ayrılıkları bir tarafa bırakılırsa, savaş yoluyla elde edilen arazilerin "*müslümanlara vakıf arazi*" olacağını belirtmişlerdir. Buradaki vakıf tabirinden kasıt, anladığımız mânâda vakıf mefhumu değildir. Belki buradaki vakıf, Osmanlı Devletinin uyguladığı mirî arazi rejimine ve özellikle mirî araziye ait gelirlerin belli bir hayır cihetine tahsisi demek olan tahsisat kabilinden vakfa çok benzemektedir. Arazi temlik ve temellükten alıkonulmakta ve işletilerek yahut işlettilerilek elde edilen gelirleri Müslümanlara tahsis edilmektedir. Yani devlet, savaş yoluyla fethedilen araziye "*Müslümanlara vakıf*" adıyla kamuya tahsis etmektedir. Bu anlayış her ne kadar tatbik sahası bulamamış ise de tah-

sisat kabilinden vakıfların ilk mimarı olan Nureddin Eş-şehid ve Selahaddin Eyyubî, konuyla ilgili fetvayı bu görüşü esas alan Şafîî Hukukçusu İbn-i Ebi Asrun'dan almışlardır³.

İkincisi; İslâm hukukundaki bütçe prensipleri de tahsisat kabilinden vakıflar için müsa-ittir. Hatta bir yerde âmirdir. Zira Osmanlı Devletinin bütçesinde Tanzimat'a kadar, temeli İslâm hukukuna dayanan dört ayrı bütçe mevcuttur. Bunların gelirleri ve harcama fasılları ayrı ayrıdır. Bu dört ayrı beytülmalın ikincisi beytülmal-ı haraçtır. Yani haraç, cizye ve benzeri gelirlerin toplandığı beytülmaldır. Bunların harcama fasılları; köleler, borçlular, gaziler, muhtaçlar, garipler, askerler, memurlar, âlimler, hâkimler, yollar ve benzeri hayır cihetleridir. Devlet bu beytûlmala ait gelirleri zikredilen fasıllara dağıtabileceği gibi bu gelirlerin kaynağını teşkil eden haracî arazinin menfaatlerini belli bir hayır cihetine tahsis de edebilir. Devamlı olarak tahsis ederse, bu tahsisat kabilinden vakıftır. Bilindiği gibi, mirî arazi de aslında haracî arazidir. Osmanlı hukukundaki tahsisat kabilinden vakıfların asıl menşei bu mesele oluşturmaktadır⁴. Hatta Kanunî Sultan Süleyman zamanında tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyetini müdaafa eden Dede Halife Şehzade Mustafa'ya ithaf ettiği eserini bu meseleye tahsis etmiştir⁵.

Üçüncüsü Eyyubîler zamanında vakıf adıyla tahsis yapılıncaya kadar bu çeşit vakıfların fonksiyonlarını iktâ' müessesesi ifa etmiştir. Devletin tasarrufundaki bir arazinin rakabesini (temlikten iktâ') yahut menfaatlerini (istiğlâlen iktâ'), beytûlmaldan istihkakı bulunan

2 Arazi Kanunnamesi, md. 4, Akgündüz, Ahmet. Mukayeseli İslâm Ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Diyarbakır 1986, sh.684; Suyutî, En Naklû'l-Mestur, Vrk. 225; Ali Haydar, Tertibü's- Sunûf Fi Ahkâm-ı Vakıf, md 92 ve şerhi.

3 Biraz sonra metnini takdim edeceğimiz Risale, Sül. Küt. Reşit Ef. No: 1152, Vrk. 192/B; Ebüssuud, Mecmua-i Kavanin, Sül. Küt. Carullah, No: 968, Vrk. 10.

4 Dede Halife, İbrahim b. Rahşî(973 H.), Risale Fi Emvali Beytûlmal ve Aksamiha ve Ahkâmiha, Sül. Küt. Esad Ef. No: 3560, Vrk.1-20; Hamevi Ahmed, El-Es'iletü'l-Hanefiye, Esad Ef. No: 1152, Vrk.30/A; Sudi, Süleyman, Defter-i Muktesid, İstanbul 1307, c.1, sh.62 vd.

5 Dede Halife, Vrk. 1-20.

bir cihete tahsis edilmesine iкта' denmektedir. Mahiyet itibariyle tamamen tahsisat kabilinden vakıflara benzeyen bu tasarrufların onlardan tek farkı süreli oluşudur. Rahmetli Ali Himmet Berki Hocamızın ilk irsadi vakıf dediği Emevî Halifesi Melik Abdülmelik tarafından Şam'daki Emeviye Camiine yapılan tahsisler de vakıf değil iқта'dır. Ancak cami, mescit ve benzeri yerlere yapılan iқта'ların iptali caiz görülmediğinden ve dolayısıyla süresiz hale geldiğinden tamamen irsadi vakıf haline gelmiştir. Yoksa verilen kaynakta Tarihçi Aynî meseleyi iқта' olarak açıklamaktadır⁶.

3. TAHSİSAT KABİLİNDEN VAKIFLARIN GELİŞMESİ

Biraz sonra metnini vereceğimiz Risale'den daha iyi anlaşılacağı gibi, yukarıda zikredilen gerekçelerle ilk olarak Eyyubi Devletinin meşhur devlet adamları Nureddin eş-Şehid ve Selahaddin Eyyubi tarafından İbni Ebi Asrun'un fetvasına dayanılarak XII.asrın ikinci yarısında temeli atılan tahsisat kabilinden vakıflar, zamanla bütün İslam dünyasına yayılmıştır. Osmanlı Devleti kurulduktan sonra bu çeşit vakıfların da diğer vakıflar gibi çoğaldığı bir vakıftır. Ele geçiremediğimiz ve Dede Halife'ninkine benzediğini sandığımız Molla Hüsvrev'in konu ile ilgili Risalesinin tesiriyle olacak ki Fatih Sultan Mehmet, şer'i sınırların dışına çıkan irsadi vakıfları iptal etmek üzere ferman bile çıkarmıştır. Fatih'in tıpkı Çerkez Sultan Berkuk'un 1382 yılında yaptığı gibi, beytülmalın istihkakı bulunmayan cihetlere yapılan ve gayr-ı sahih tahsis denen irsadi vakıfları iptal etmek istediği fermanın anlaşılabilir. Bunu tamim etmek yanlıştır⁷. II. Beyazıt, Yavuz ve Kanunî zamanında şeyhülis-

lamlık yapmış olan Zembilli Ali Cemali Efendi (v.1526) de irsadi vakıflara pek taraftar değildir. "*Sultan vakıfları -ki mîrî arazi denir - gaziler arasında mahfuzdur. Ol dahi beytülmalındır; vakıf olmaz, meğer şer'an satılıp temlik olunup vakfedeler*" demişse de "*zamanın âlimlerinin fetvası ile onlara karışılmaz*" diye fetva vermiştir⁸.

Osmanlı hukukunda devletin kurduğu tahsisat kabilinden vakıfların, müessese olarak yerleşmesi Kanunî Sultan Süleyman devrinde olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devletinin tahsisat kabilinden vakıflar karşısındaki tutumunu iki açıdan değerlendirmek gerekir:

Birincisi; Anadolu ve Rumeli'deki tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyetini, Osmanlı hukukunun mimarlarından olan Ebussuud ve benzeri âlimler açıklamışlardır. Ebussuud'a göre "*Fatih'in kendi inşa ettirdiği medreselerine ait vakıfların çoğunluğu karyeler ve mezralar(-tahsisat kabilinden vakıflar)dır. Gelirleri cizye ve arazinin çift akçesi adına alınan harac-ı muvazzafıdır ve öşür adına alınan harac-ı mukasemesidir. Bunların hepsi beytülmal-ı haraca aittir. Vakıfların şartlarına itibar edilmez. Âlimler haracın harcama fasıllarındandır. Ayasofya evkafı ise sahihtir. Beytülmallı alâkası yoktur*"⁹. Bu arada Dede Halife'nin adı geçen Risalesi'nin de aynı maksatla yazıldığını tekrar edelim.

İkincisi; Mısır ve diğer İslâm ülkelerindeki eski tahsisat kabilinden vakıflara karşı Osmanlı Devletinin takındığı tavidir. Mesela Mısır'daki irsadi vakıfların miktarı en az İstanbul'daki kadardır. Mısır'daki bu çeşit vakıfların aşırı derecede artması üzerine, bazı vezir-

6 Aynî, Mahmud b. Ahmed(855 H.), İkdü'l-Cüman Fî Tarihi Ehli'z-Zaman, Sül.Kütp. Gülnûş Sultan, No: 62, c.I, Vrk. 408/A; Himmet, İslâm'da Vakıf, İlahiyat Fak. Der. Sayı: 1-4, sh.1-2.

7 Suyuti, En Naklü'l-Mestur, Vrk. 226 vd.; İnalcık, Halil. Bursa Şer'iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmet'in Fermanları, Belleten, XI/44, sh.702-703.

8 Sül. Kütp. İsmihan Sultan, No: 223, Vrk.108/A.

9 Ebussuud. Fetâvâ, İsmihan Sultan, No: 223, Vrk.280, 108/B.

leri Kanunî Sultan Süleyman'a müracaat ederek Mısır'daki irsadî vakıfların iptal edilmesini istemişlerse de, Kanunî bu teklif üzerine Mısır'a şöyle bir teklif göndermiştir: "*İslâm hukukundaki dört mezhepten birisi irsadî vakıfların caiz olduğunu söylerse, bu görüşe uyulmalıdır ve bir tek mezhebe göre dahi sahih kabul edilen vakıf iptal edilmemelidir*".¹⁰

Kanunî'nin bu fermanı üzerine zamanın İslâm hukukçuları, tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyetini açıklayan Risaleler yazmak üzere kaleme sarılmışlardır. Bunlardan eserlerini Kanunî'ye takdim eden iki büyük hukukçu yu zikredebiliriz. Birincisi, Hanefî Hukukcusu İbn-i Nuceym'dir ve eserinin ismi "*Et-Tuhfetü'l-Mardıyye Fi'l-Evkafil-Mısıriyye*" şeklindedir.¹¹ Diğer i se araştırmamızın konusunu teşkil eden Risale'dir. Şimdi de tahsisat kabilinden vakıfların meşrûyet dayanaklarını ve Kanunî'ye kadarki tarihçesini anlatan bu değerli eserin orijinalini ve Türkçesini verelim.

4. ŞAFİİ HUKUKÇUSU EL-GAYTİ'NİN KANUNİYE TAKDİM ETTİĞİ RİSALE'Sİ

Osmanlı hukukunda tahsisat kabilinden vakıfların bir hukuk müessesesi olarak yerleşmesine vesile olan bu değerli Risale'nin yazarı bir Şafîî hukukçusu olan ve Kanunî'nin yukarıda zikredilen fermanı Mısır'a gönderildiği zaman Ezher'in ileri gelen hukukçularından sayılan Muhammed b.Ahmed(v.984 H.) El-Gaytî'dir. Eserinin ismi "*Et-Te'yidatü'l-Alıyye Li'l-Evkafil-Mısıriyye* = *Mısır Vakıfları Lehindeki Yüce Senet Ve Teyitlerdir*. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi bölümünde No: 1152, Vrk.190-197'de kayıtlıdır. Bu kıymetli eser Arapça yazılmıştır. Orijinalinin Türkçe tercümesi aynen şöyledir: (Medih ve vasıf kısımları kısmen kısaltılarak).

ET-TE'YİDÂTÜ'L-ALİYYE Lİ'L-EVKAFİ'L-MİSRİYYE

Şeyh, İmam, Allame, Ebu'l-İsrâk Necmud-din Muhammed el-Gaytî eş-Şafîî diyor ki:

Şer-i şerifin hameleleri olan ilim adamlarını yücelten; onların erişilmez şan ve şeref lambalarını yükselten; ilim adamlarına ait vakıfları ve tahsisatı iptâl ve tezyiften koruyan; zamanın Süleyman'ının devletini devam ettirerek ilim adamlarının desteğini arttıran ve ilim adamları için onu bir sed yapan; ilim adamlarına zarar vermek isteyenlerin kötü planlarını DEVLET-İ ALİYYE'nin şevket ve savvetiyle engelleyen ALLAH'a hamd olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, o tektir, onun ortağı yoktur. Öyle bir şehadetle ki önce kendi zatına şahit olmuş, ikinci olarak meleklerini şahit göstermiş ve üçüncü olarak da ilim adamlarını şahit olarak zikretmiştir. Böylece ilim adamlarına verdiği şeref ne kadar değerlidir. Yine şehadet ederim ki, Seyyidimiz Muhammed (S.A.V) O'nun kulu ve resulüdür. Asfiyanın efendisidir. İlim adamlarının rütbesini şununla açıklamıştır: "*Âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır*". Bunların başında, müslümanlara ait beytulmaldan fazilet ve ilim sahibi olup da muhtaç durumda bulunanlara maaş (ata) tahsis eden ve böylece kendinden sonra gelen devlet adamlarına, âlimlere ve diğer hayır cihetlerine vakıflar yapmaları için bir çıkış açan Ömer'ül-Faruk gelmektedir. Bu usul yeryüzünün kıyameti kopup da üzerindkilerin Allah'a döneceği zamana kadar devam edecek olan güzel bir çıkışıdır.

Allah'a hamd ve peygamberine salattan sonra;

Yüce Allah Hz. Muhammed'in şeriatını

10 Hamevi, El-Es'iletü'l-Hanefiye, Vrk.129 vd.; El-Mehdi, Muhammed el-Abbasi, Es-Safvetü'l-Mehdiye Fi İrsadi'l-Arazi'l-Mısıriyye(El-Fetâvâ içinde), c.2, sh.649.

11 Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, No: 782, Vrk.16 vd.

müslümanların hak üzerinde daim ve kaim olmalarına vesile kulmuştur. Allah'ın emri yani kıyamet gelinceye kadar müslümanlara, Allah'ın rahmetinden mahrum olan muhalifleri zarar veremeyecektir. Hz. Peygamber, insanlara bağışlanan ilim nimetinin elden alınmayacağını şu sözleriyle haber vermiştir: *"Allah kullarının elinden alarak ilmi ortadan kaldırmaz; ancak âlimleri ortadan kaldırarak ilmi de yok eder. Hiç âlim kalmayınca da insanlar cahilleri kendilerine baştaçı ederler; sorulan sorulara bilmeden fetva verirler; hem kendileri sapıttılar, hem de başkalarını sapıttılar"*. Bu sebeple âlimlerin rütbesi dünya ve ahirette daima yücedir. İnsanların merciidirler. Bütün devletlerde ve ilk asırlarda özellikle de Mevlânâ, En büyük imam, En Şerefli Hakan, Dinin Muzafferiyeti İçin Çalışan, İslâmın ve Müslümanların Aziz Olmaları İçin Cihad Eden, İsyancı Ve İnatçıların Yokedicisi, Müslümanların Sınırlarının Hamisi, Adaleti Hakkıyla İcra Eden, Mazlumun Hakkını Alan, *"Sultan Yeryüzünde Allah'ın Gölgesidir"* hadisinin Mâ-sadakı, Sahabelere Nasip Olmayan Fetihler Kendisine Nasip Olan; Varlığı insanların din, iman, vakıf, rızık, namaz ve benzeri şeylerinin emniyet vesilesi, Haremeyn-i Şerifeynin Hâdimi SULTAN-I MUZAFFER SÜLEYMAN HAN zamanlarında ilim adamları hep ikrama mazhar olmuşlardır. Onun ilim adamlarına, talebelere, Kur'an hafızlarına ve saireye olan hayır ve sadakaları, vakıfları, medreseleri ve tekyeleri tıpkı şerefli ecdadı gibi devam etmektedir. O daha fazlasını yapmış, Anadolu, Hicaz, Mısır ve Kahire'ye kadar müessesat-ı hayriyesi ulaşmıştır. Bütün bunlar sebebiyle âlimler, talebeler, fakirler ve salihlerin hayır dualarını almıştır.

Şu anda bir haber yayıldı ki, kalpler bu-ruklaştı, insanları üzüntüye gark etti, himmetleri köstekledi. Duyulduğuna göre âlimler, talebeler ve kurralara ait vakıflar ve tahsisatlar iptâl edilmek üzereymiş; eski devlet adamlarının ve yetkililerinin beytûlmaldan tahsisat

şeklinde yaptıkları vakıflar sahih değilmiş; sahih kabul edilse bile haraç vergisine tâbi tutulacakmış; konuyla ilgili olarak Padişah'ın fermanı(mersum-ı şerif) ve şeyhülislamın fetvası gelmiş. Ancak şu kalpleri tatmin edici bir haberdür ki Büyük Hünkâr ve Şecerli Hakan fermanında şöyle buyurmuş: *"Hanefilerce caiz görülmeğe bile, diğer üç mezhebin (Şafî, Hanbelî ve Malikî) imamlarından birisi, tahsisat kabilinden vakıfların sahih olduğunu ve bu çeşit vakıfların haraca tâbi olmadığını söylese, bu görüşe uyulacaktır. Ve sözkonusu mezhebe göre verilen mahkeme kararlarına itibar edilecektir"*. Bu fermanı gönderen Hakan ayrıca âlimlerden bu konunun izah edilmesini ve meseleyle alakalı tercih edilen görüşlerin açıklanmasını istemiş. Bu fakir de bu talep üzerine şu risalesini kaleme almıştır:

Şurası bilinmelidir ki beytûlmal arazisinden medreseler, hastahaneler ve belli şahıslar gibi hayır cihetlerine yapılan tahsisat kabilinden vakıfların menşei, Adil Hükümdar Nureddin Eş-Şehid devrine dayanır. Nureddin Eş-Şehid, fakirler ve zayıfların halifelere ve hükümdarlara ulaşmaları ve haklarını almaları zor ve imkânsız olduğundan dolayı, beytûlmaldan istihkakı bulunanlara hakları kolaylıkla ulaşabilmesi için istihkak sahiplerine yardım olsun diye ilk defa tahsisat kabilinden vakıfları ihdas eden zattır. Ondan önce bu çeşit bir vakıf vaki değildir. O kadar fazla vakıf yapmıştır ki kendisine şöyle bir teklif götürülmüştür: *"Hâkimiyetin altındaki beldelerde hukukçular, fakirler, sufiler ve kurralara ait çok sayıda hayrât ve gelir getiren mallar var. Şu anda cihad için ve askerlerin masrafları için onlardan yararlansan iyi olur"*. Bu teklife öfkelenen Nureddin şöyle cevap vermiştir: *"Valahi ben onların yüzü suyu hürmetine zafer ümit ediyorum. Siz içinizdeki zayıflar hürmetine rızıklandırılıyorsunuz. Ben döşegimde uyurken hedefi şaşmayan oklarla benim yerime savaşan bir gurbun tahsisatını kesip de, sadece beni gördüğü zaman bazan isabet eden bazan hedefi*

şayan oklarla savaşıyan bir gruba nasıl onların haklarını vereyim? Sonra bunların beytülmal-dan payları vardır; paylarını veriyorum; istihkaklarını nasıl kesebilirim?" Tarih-i Hama'nın yazarı bunu zikretmiştir. Sonra da bu hayırlı hizmeti Adil Hükümdar Sultan Selahaddin b. Yusuf b. Eyyub devam ettirmiştir. Beytülmal arazisinden bir kısmını âlimler, sufiler, fakirler ve zayıflar ve Hz. Peygamber'in neslinden gelenlere tahsis etmiştir. Nureddin Eş-Şehid Şam'da bir çok beytülmal arazisini hayır cihetlerine vakfetmiştir. Selahaddin Eyyubî ise Kudüs ve Mısır'da fıkıhçılara medreseler; Saidüs-Sa'd'de sufilere hânkâh vakfetmiştir. Nesillerinden gelen melikler de onlara çeşitli vakıflar vücuda getirmişlerdir.

Nureddin Eş-Şehid ve Selahaddin-i Eyyubî'den önce tahsisat kabilinden vakfı kimse yapmadığı için, her ikisi de ilk bu mânâda vakfı yaparken Şafîî Âlimlerinden İmam İbni Ebi Asrun'a meseleyi sormuşlar; o da caiz olduğuna dair fetva vermiştir. Nureddin Eş-Şehid İslâm hukukuna vâkıf ve Hânefî olmasına rağmen onun fetvasını esas almıştır. Mecmaül-Ahbab'ın müellifi ve diğer zatlar bunu nakletmektedirler. Şafîîlerin fetvasıyla yetinmiş ve onu daha hayırlı görünce onların fetvalarıyla amel etmiştir. Mecmaül-Ahbab'ın müellifinin beyanları zahiren Hanefîlerin buna cevaz vermediklerini hissettiriyor. Halbuki Hânefî Hukukçusu Muhakkik İbnül-Hümmam konuyla ilgili sorulan soruya verilen cevapta - *"Devlet reisinin (imamın) müslümanların ihtiyacı bulunduğu zaman böyle bir tasarrufla bulunabileceğini"* söylediği gibi Fethu'l-Kadir adlı eserinde Eşref Barsbay'ın beytülmal arazisinin âmme maslahatı bulunduğu zaman beytülmalın vekili olan devlet yetkilisi tarafından satılıp satılamayacağını sorması üzerine caiz olduğuna dair fetva verildiğini nakletmektedir. Kadihan fetâvâsından da nakilde bulunmaktadır.

İbn-i Ebi Asrun'un tahsisat kabilinden vakıfların caiz olduğu hususundaki fetvasına ilk

dönem (mütekaddimin) ve son dönem (müteahhirin) hukukçularından çoğu muvafakat etmişler ve benzeri fetvalar vermişlerdir. Ebu-bekr eş-Şasi (Şafîî), Gazalî'nin talebesi İbn-i Türkmen; bunlardan sonra gelen tabakadan İbni Ebi Asrun'un muâsırı Kemal İbn-i Yunus, Kitabül'l-Hadi'nin sahibi Kutb en-Nişaburi bunlar arasındadır. Bunlara İbnüs-Salah(büyük hadisci ve Şafîî mezhebinin mutemet hukukçusu) muvafakat etmiş, Sultanül-ulemâ Şeyh İzzüddin İbn-i Abdüsselam Şafîî mezhebinin mutemet hukukçusu İmam Muhyiddin Nevevi de müsbet mânâda fetva vermişlerdir. Nevevi'nin fetvası aynen şöyledir (Fetâvâdan naklen): *"Mesele: Sultan beytülmalı ait bir araziye veya başka birşeyi satın alıp, medrese, hastahane, ribat, hankâh, zâviye, salih bir kişi, kendi zürriyeti veya fakirler gibi müslümanların maslahatları için vakıf yapmak sahih olur. Bu da o gruba dahildir"*. İbnür-Rifa'da *"Ganimetin Taksimi"* bahsinde Şafîî mezhebinde bu çeşit vakıfların yani devlet reisinin beytülmal-dan yaptığı vakıfların sahih olduğunu nakletmektedir. Allame Seladinsi de mezhepte tercih edilen görüşün bu olduğunu nakletmektedir. Irakî'nin Kavaid adlı eserinde, zikredildiğine göre malikilere göre de durum böyledir. Zerkeşi El-Hadim adlı eserinde devlet reisinin beytülmalı ait olan araziden bir kısmını belli bir gelirleri olmayan mücahitler, eğitim, fetva ve öğretim için kendisini adayan şeriat âlimleri gibi maslahat bulunan hayır cihetlerine vakıf yapabileceği nakledilmektedir. Bu çeşit bir vakıf görüş ayrılığı olmaksızın sahihtir. Zira beytülmal bütün müslümanların malıdır; vakıfda da onlara raci bir maslahat mevcuttur. Caiz olması gerekir. Ancak Zerkeşi belli şahıslara yapılan zürri vakıfları caiz görmez. Rafîî ve Nevevi de Irak arazisinden bahsederken şöyle demektedirler: Bugün devlet reisi istese ganimet arazisini Hz. Ömer'in yaptığı gibi vakfedebilir. Ancak ivazlı yahut ivazsız olarak gazilerin gönlünü alması gerekir. Bunların izahlarından anlaşılan bütün müslümanlara yapılan yani kamu amaçlı vakıfların caiz

olduğudur. Halbuki İbnür-Rıf'a ve Kamulî'nin dediğine göre, İmam Şafî'nin beyanları hem özel hem de kamu amaçlı olsun bu çeşit vakıfların kayıtsız caiz olduğunu göstermektedir. İbni Ebi Asrun'un tercih ettiği ve tatbikatta uyulan görüş de budur. İleri gelen hukukçularımıza göre, arazi savaş yoluyla fethedildiğinde -Mısır arazisi gibi- meşhur görüşe göre bu ganimet sayılır; gaziler ona mâlik olurlar; tasarrufda bulunurlar; mirasçılara intikal eder; bu çeşit arazide zilyetlik mülkiyetin delili sayılır; iktisab sebebinin ve intikal sebebinin açıklanmasına gerek yoktur. Zilyetlik, vakıf ve mülkiyet davalarında şer'î delildir. Gazilerin öldüğü yahut mirasçılarının öldüğü ve arazinin de beytûlmala intikal ettiği farz olunsa, devlet reisi de bu mahiyetteki bir araziye müslümanlara vakfetmek istese, kendisine engel olmak isteyenlere Hz. Ömer'in Irak'taki tatbikatı ile cevap verebilir. Zerkeşî de El-Hadim adlı eserinde bu görüşü te'yid etmiştir.

Türk Bahri Memlûkleri (Kılavunlular) (1250-1382) zamanında gelen melik ve emirlerin çoğunluğu beytûlmal arazisinden medreselere ve benzeri hayır cihetlerine vakıflar yapmışlar ve asrın âlimleri (Sübki, iki çocuğu, Zimelkânî, İbn-i Adlân, İbn-i Merhal, İbn-i Cemaâ, Bülkinî, Ezrui ve Zerkeşî gibi) de sahih olduğuna, bunların irsadi vakıflar kabilinden bulunduğuna ve ilim adamlarının bunlardan yararlanabileceğine fetva vermişlerdir. Ancak daha sonra iktidara gelen Çerkez Meliki Sultan Berkuk 730/1382 yılında bu çeşit vakıfları iptal etmek istemiş ve bunların beytûlmaldan hile ile alındığını, beytûlmal arazisinin yarısının vakıf olduğunu iddia etmiştir. Meselenin halli için ilmi bir meclis toplanmış ve mecliste dört mezhebin kadılarıyla meşhur âlimler hazır bulunmuştur. Şeyh Siracuddin Bülkinî (Şafî), Şeyh Ekmelüddin El-Baberti (Hanefî) ve Şeyh Ziyaüddin el-Kuraşî bunlar arasındadır. Bülkinî devlet reisinin medresele-re, ilim adamlarına ve talebelere yaptığı vakıfların iptal edilemeyeceğini, zira bunların bey-

tûlmalda 1/5 nisbetinde mevcut vakıflardan daha çok payları bulunduğunu; bu vakıflardan beytûlmaldaki istihkakları sebebiyle yararlan-dıklarını açıklamıştır. Veliyy-i Irakî'nin beyanına göre, mevcut âimlerin çoğunluğu; hâkimin sai olduğuna karar verdiği vakıfların iptal edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Zira içtihadî bir konuda hâkim kararını nakzetmek mümkün değildir. İtiraz edilen vakıfların hepsi de sıhhatleri hakim kararıyla tescil edilmiş vakıflardır. Ekmelüddin vakıfların iptalini isteyenlere karşı verdiği mücadelede aşırıya gitmiş ve bu işe vesile olanları takbih etmiştir. Şeyh Ziya-addin el-Kuraşî de ona yardımcı olunca durum sakinleşmiştir. Nakledildiğine göre Şeyh Ekmelüddin devlet yetkililerine şöyle demiştir: *"Eğer ilim adamlarının rızıklarını kesmek istiyorsanız, o halde onlara Firavun'un putlara hizmet edenlere verdiği maaş kadar, hatta yarısı kadar maaş veriniz."*

Bütün bunlar tahsisat kabilinden vakıfların sahih olduğunu, özellikle de sıhhati hâkim kararlarıyla tescil edilince iptalinin asla caiz olmayacağını; zira bir meselede hâkimin verdiği hükmün ihtilafı kaldıracağını ve mesele-nin ittifak edilen bir mesele haline geleceğini açıkça göstermektedir. Bu vakıflar hususunda Sübki ve benzerleri gibi sözlerinden tereddüt-lü oldukları anlaşılanların da maksadı, bu vakıfların bâtıl olduğu ve yararlanılmasının caiz olmayacağını iddia değildir. Belki bunlar, mezkur vakıfların tahsisat kabilinden olduklarını belirtmek istemişlerdir. Vakıf ifadesinin irsad ve tahsisat mânâsında kullanılması caizdir. Temel mânâda yani temlik ve temellük-ten men' mânâsında müşterektirler. Zaten Sübki, *"ben bu vakıfları değiştiremem; değiştirilmesi ve iptali için de fetva veremem"* demiştir.

Eğer dersen: *"Devlet reisi, şer'î açıdan müslümanların vekilidir. Beytûlmalî gözetmesi de küçüğün velisinin küçüğün malını gözetmesi gibidir. Bilindiği gibi, velinin maslahata dayan-*

mayan, hatta daha maslahatlı olmayan tasarrufları caiz değildir. Nasıl olur da devlet reisinin sözkonusu arazideki tasarrufu geçerli olur?

Cevaben derim: Asıl olan arazinin vakfedilmemesi ve üzerinde tasarrufta bulunulmamasıdır. Ancak şer'i gerekçeler mevcutsa ve sahih olarak yapılmış tasarruflar da sahih olacaktır. Mutemet insanlar yapılan satımların şer'i gerekçelere dayandığını ve sahih olduğunu açıklamaktadırlar. Vakıfda da durum böyledir. Hâkim sıhhatini tescil edince, zikredilen tasarrufun geçerli olduğu anlaşılır.

Mısır arazisine haraç vergisi tarhedilmesi meselesine gelince; Şafii mezhebine göre, bu mümkün değildir. Zira mezhepte mutemet hukukçuların nakline göre, Mısır savaş yoluyla fethedilmiştir. İbnür-Rıf'a ve Zerkeşi'nin nakli de bu yoldadır. Diğer bir görüşe göre ise, Mısır iki defa fethedilmiştir. Bir defasında sulh yoluyla fethedilmiş, sonra anlaşmalarında durmayınca ikinci defa savaş yoluyla fethedilmiştir. İmam Şafii'nin vasiyetinde kendisinin mülkü olan bir arazisinin Mısır'da bulunduğu ve Mısır'ın sulh yoluyla fethedildiği yazılıdır. Bazıları ise İmam Şafii'nin ölü araziye ihya etmiş olabileceğini ve bunun sulh yoluyla fethedilmiş olduğuna delalet etmediğini açıklamışlardır. Meşhur olan görüşe göre, Mısır savaş yoluyla fethedilmiş, gazilere taksim edilmiş ve ellerine verilmiş olunca, Mısır arazisi öşri arazi olur, haracı arazi olmaz. bir arazi iki şekilde haracı olabilir (Şafii Hukukçularına göre): Birincisi; Devlet reisinin savaş yoluyla fethedip gazilere taksim etmesi sonra da onlara belli bir ivaz vererek araziye müslümanlara vakfedip haraç arazisine tabi tutması halidir. İkincisi ise; sulh yoluyla fethedilmiş olup da yerli ahalinin elinde haraç vergisi karşılığı bırakılmış olması halidir. Haraç bir çeşit arazinin kira bedeli haline gelir. Yerli ahali müslüman olsalar da sâkit olmaz. Bu arazinin rakabesi müslümanlara ait olması halindedir. Eğer arazinin rakabesi de gayr-ı müslim ahaliye

verilir ve ahali sadece haraç öderlerse, bu haraç cizye mahiyetindedir. Yerli ahali müslüman olunca sâkit olur. Savaş yoluyla fethedilip gazilere taksim edildikten sonra onların ellerinde bırakılan arazi ise - ahali müslüman olan arazi ve müslümanların ihya ettiği arazi gibi - öşür arazisidir. Onlardan haraç almak zulümdür. Zerkeşi de el-Hadim'de Mısır arazisinin haracı arazi olmadığını açıklamıştır. Bu durum kesinleşince, Şafii mezhebine göre, Mısır arazisine haraç arazisinin tarhedilemeyeceğini öğrendin. Hanefi mezhebine göre haraç vergisi konabileceği düşünülse bile, bu vakıflarda haraç vergisini kabul etmeyen görüşle hükmedilince ihtilaf ortadan kalkar. Zaten Mısır'daki çoğu vakıfları tescil eden hâkimler Şafii'dir. Haraç vergisi konularak bu hükmün bozulması caiz değildir. Şafii görüşüne göre hüküm verilmemesi halinde, zaten arazi üzerine konulmuş olan örfi vergilerin miktarı haraç miktarını geçmiş bulunmaktadır. Daha fazlasını almak hem mümkün değildir, hem de beldelere ve kullara zarardır ve fesat doğmasına yol açacaktır.

Netice olarak, âlimler şer'-i şerifin hizmetkârlarıdır. Hafızlar, müfessirler, fâkihler, muhaddisler, salihler, sâfîler ve diğer müslüman Mısır ve Kahire sakinleri SULTAN'ın DEVLETİNİN devamı ile daimdirler; vakıfların eski halinde kalmasını, iptal edilmemesini, haraç konulmamasını, değiştirilmemesini ve birbirine karıştırılmamasını istemektedirler. MEVLÂNÂ SULTAN şer'-i şerife uyar, âlimlerin görüşlerine itibar eder. Özellikle büyük Hünkâr'ın babası merhum SULTAN SELİM Mısır diyarına girdiğinde Mısır evkafını olduğu hal üzere bırakmış; Şu anda mevcut olan bazı hükümler yazmış ve Mısır ahalisine fazl u ihsan ile muamele etmiştir. Zira Mısır ahali zayıf haldedirler, lütuf ve ihsana layıktırlar. Hz. Peygamber de buyurmuştur: *"Mısır ahali zayıf bir ordudur"*. Mısır ve Kahire'de ikamet eden âlimler, hafızlar ve fâkihler özellikle de

Camiül-Ezher mensupları hep ilimle meşguldürler. Gece gündüz Sultan'ın devletinin devamı için duacıdırlar; ihtiyaçlarına yetmese de evkafın gelirine kanaatkâr ve Allah'a şâkirdirler ve Hünkârdan bu evkafın devamını talip-tirler. Allah korusun bu evkaf iptal edilirse ilimlerle istigâl sona erer, Kuran öğrenme ve ezberleme sekteye uğrar. Bütün bunlara rağmen bizim Hünkârımızdan umduğumuz Mısır diyarına en güzel şekilde muamele edeceğidir. Büyük veziri Ali Paşa'yı bize vali olarak tayini de bunu göstermektedir. Sultanımız Mısır diyarının velayetini üzerine almakla indallah me'curdur. Mısır Kadısı olarak Şeyhülislam HAMİD ÇELEBİ'yi tayini ise bizim için bir şereftir (957-959/1550-1552 yılları arasında). Hünkârımızdan arzumuz evkafımızı devam ettirmesi, Allah'tan korkmayanların sözüne aldirmaması, Ali Paşa ve Hamid Çelebi Efendi'nin vazifelerinde devamı etmeleridir. Hasbunallahu Ve Ni'me'l-Vekil.

5. SONUÇ .

Bu ve benzeri Risaleleri alan ve tetkik ettiren Kanunî Sultan Süleyman kararını ve tah-

sisat kabilinden vakıflar hususundaki tutumunu şu fermanı ile açığa vurmuştur: "*Bunlar bizden öncekilerin yaptıkları hayırdır. Bunları asla iptal edemeyiz*"¹².

Artık tahsisat kabilinden vakıfların meşrûiyeti tartışma zemininden çıkmıştır. İslâm aleminde de Osmanlı sultanlarının yaptıkları irsadi vakıfların câiz ve meşrû olduğuna dair fetvalar verilmiştir¹³. Osmanlı hukukunda artık tahsisat kabilinden vakıflar ile alakalı hukuki düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. İşte asırlarca ihmalî devletin devam ve bekasını tehlikeye sokan hâzî eğitim, sağlık, emniyet ve sosyal yardımlaşma hizmetlerini başarıyla sürdüren ve Osmanlı ülkesinin manevî tapusu hükmüne gelen irsadi vakıfların meşrûiyet temeli ve müesseseleşmesi böylece mümkün olmuştur. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi isteyenler "*İslâm hukukunda Ve Osmanlı Tathikatında Vakıf Müessesesi*" isimli eserimize başvurabilirler.

12. Hamevi, Vrk. 131; İbn-i Nuceym, El-Bahrür-Raik, c.5, sh.114-115.

13. El-Eskafi, Durru'l Mürteka (Damask kütüphanesinde), c.1, sh.672-673.

وقد استعملت في هذا الكتاب
من الكتب التي كتبتها في هذا الموضوع

تماما لتتبع تمام الخطا فاصحى يحتاج الى الاستماع لهما في تصنيفهما
لا يمكنه في ذلك الا ان لا يدرى من يصدق بهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج
اهو يستعمل في ذلك من يصدق بهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج
كما خصصه في قوله تعالى ولا تستمروا في ذلك حتى يذوقوا العذاب
الاستدراك وهو السمع ولا يكتفى بالاستدراك الحار والبارد
هذه الاستدراك طاعة الله هذه اذ قد ذكرنا في هذا ما لا ينبغي ان
ان يخصصه النبي بيده اذ شغل الاطفال من اجلهم في الخطا والاربا

عندما يصدق بهما في ذلك لا يمكنه من الاستماع لهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج
وجود ما يصدق بهما في ذلك لا يمكنه من الاستماع لهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج
منه في ذلك وصدق الامر في ان يمكنه من الاستماع لهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج
هذه اذ قد ذكرنا في قوله تعالى ولا تستمروا في ذلك حتى يذوقوا العذاب
في قوله تعالى ولا تستمروا في ذلك حتى يذوقوا العذاب
الامر بهما في ذلك وصدق الامر في ان يمكنه من الاستماع لهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج
الامر بهما في ذلك وصدق الامر في ان يمكنه من الاستماع لهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج
الامر بهما في ذلك وصدق الامر في ان يمكنه من الاستماع لهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج
الامر بهما في ذلك وصدق الامر في ان يمكنه من الاستماع لهما فلهذا ينبغي ان لا يخرج

الشباب في هذا الموضوع

المضيق لشيخ الاسلام فائدة

المفاظ والحدود في هذا الموضوع

محمد بن عبد الله بن عبد الله

نفتا الدرك

وسلطان

بمن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ تَقِي حَسْبُو وَغَيْرُ الْوَكِيدِ
 قَالَ الْبَيْتُ الْأَمَامُ الصَّالِحُ الْعَلَامَةُ الْعَيْنُ الْمُحَقَّقُ
 الْهَيْمَانَةُ أَبُو الْأَسْرَارِ الْحَمْدُ الدِّينُ مُحَمَّدُ الْغَيْلِيُّ السَّالِفِيُّ الْفَخْرُ
 اللَّهُ قَلْبُهُ بِرَحْمَتِهِ وَرِضْوَانِهِ سَمِعَهُ الَّذِي حَمَلَهُ خَلْقَهُ
 الْمَرْحُومُ الرَّيْفُ وَرَفَعَ مَنَازِعَهُمْ الْمُنِيفُ هُوَ وَمَنْ هَا هُنَا
 مِنَ الْأَوْقَافِ وَالْأَرْضَاتِ كُنْتُ مِنَ الْأَنْطَارِ وَالرَّيْفِ
 وَنَدِمْتُكُمْ لَكُمْ وَأَرْزَمُ بِدَوَامِهِ لَعَلَّكُمْ يَسْلِمَانِ الزَّمَانِ
 دِيْنِي الْفَلْلُ الْوَزِيْفُ هُوَ وَمَنْ غَنِمَ كَيْدُ مَنْ قَضَى لَمْ يَمُوتْ رَا
 بِالْدَوْلَةِ الْعَلِيَّةِ الْعَلِيَّةِ وَخَالَاهُ مِنْ سُلْطَانِهِ وَتَحْوِيْفِ
 وَأَشْهَرُكَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ مَهَادَةٌ
 مَهْدُهَا لِقَنَتُهُ وَتَحْيَا كَيْتُهُ وَتَلَتْ بِأَهْلِ الْعِلْمِ الْبَاقِي
 ذَلِكَ مِنْ تَشْرِيفٍ وَشَهْرُكَ أَنْ يَسِيدَ نَا مُحَمَّدًا صَلَّي اللَّهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرٌ وَرَسُولُهُ سَيِّدُ الْأَصْفِيَاءِ الْمُبِينِ رَبُّنَا
 أَهْلُ الْعِلْمِ يَقُولُ الْعَلَاءُ وَرَبُّهُ الْأَنْبِيَاءُ صَلَّي اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 حُصُونًا قَارُوقَهُ الَّذِي رَبَّ الْعُلَا فِي نَيْتِ نَالِ الْمُسْلِمِينَ
 لِأَهْلِ الْعِلْمِ وَالْحَقَّاجِينَ وَمَوْضِعُ ذَلِكَ الْمَقْظَمُ مِنْ بَيْنِ
 لَقَدْ مِنْ الْمُلُوكِ الْأَوْقَافِ عَلَى الْعُلَا وَجَهَةِ الْغِيَارَاتِ وَكَأَنَّ
 مَسْنَدَ حَسَنَةً إِلَى أَنْ يَرْتِ اللَّهُ الْأَرْضُ مِنْ عُلَا وَمَوْجِبُ
 الْوَارِثِينَ وَبِكَ طَالَمَا اللَّهُ تَعَالَى حَلَّ بِرُيُوسِهِمْ عَلَى الْوَلِيَّيْنِ
 وَسَلَّمُ غَزِيَّتَهُمْ وَقَلْبُهُمْ عَلَى الْوَلِيِّ فِي ذَلِكَ السَّلَاكِ الْبَاقِي
 مِنْ قَدَمِهِ وَمِنْ قَائِمِهِ تَحْيَا بِأَيِّ لَيْسَ وَفِي رُوَيْدِ تَحْيَا تَعَالَى

وَهُمْ عَلَى ذَلِكَ وَقَدْ أَفْضَى سَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَبِهِ لَقَدْ سَلَبَ
 نَافِ مَسْئُومُهُ مِنَ الْعِلْمِ يَقُولُ أَنْ لَا يَنْقِضَ الْعِلْمُ انْتِزَاعًا
 يَنْتَزِعُهُ مِنَ الصَّادِ وَكُنْ يَبْقَى الْعِلْمُ بِقَبْضِ الْخَلْقِ الْمُحَقَّقِ ذَا السَّرِّ
 يَقُولُ الْمَوْجِبُ الْبَاقِي وَشَاحَا لَا حَسْبِي وَفَافِيَةِ الْغَوْعِ
 فَضْلًا وَأَسْلَمُوا فَلَا تَلْزَمُ تَرْزَمُ بَيْنَهُمْ فَافِيَةِ الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةِ بِرَحْمَتِ اللَّهِ وَفَافِيَةِ الْوَلِيِّيْنِ مَعَهُ وَمَا رَحِمَ الْكَرِيمِ
 فِي جَمِيعِهِ وَلَدُ الْعُرْوَةِ الْأَوْصَالِ وَمَا فِي دُونِهِ لَا تَالِي لَهُ
 الْأَفْطَرُ وَالْطَّافَانِ الْأَكْرَامُ الْأَحْمَدُ النَّبِيُّ الْبَشِيرُ
 وَأَعْبَادُ الْأَعْرَافِ وَالْمُسْلِمِينَ قَامِعُ الْطُغْيَانِ وَالْمُزَيْنِ
 حَامِي الْقُرْآنِ الْوَحِيدِ وَأَنَا الْقُدْرَةُ فِي مَسْتَقْبَلِهِ وَالْأَحْزَنُ
 لِلْخَلْقِ وَنَحْنُ الْقَائِمُ مِنْ لَيْسَ بِأَوْصَالِهِ الَّذِي صَدَّقَ
 عَلَيْهِ قَوْلُهُ صَلَّي اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّلَاطَانُ ظَلَامُ اللَّهِ فِي رِضَى
 مِنْ رِجْهِ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى بَدِيهِ نَا لَوْ بَدِيَّةِ الْعَلِيَّةِ الْعَلِيَّةِ
 الْأَعْلَامُ وَطَارَاسُهُ فِي الْخَلْقِ الْفَقْرُ وَكُنْتُ مِنْ حَيْثُ الْأَعْلَامُ
 مِنْ أَمْرِ النَّاسِ يَجُودُ عَلَى مَقْصِدَاتِهِمْ وَأَدْنَاهُمْ أَهْلُ قَائِمِهِ
 وَأَرْزَمُ هُمْ وَصَلَاتِهِمْ مِنْ رُوسِ الْمُلُوكِ لَا يَخْلَاهُ وَأَنَا
 بِحَيَاةِ يَدِهِ خَادِمُ لَوْ بَدِيَّةِ الْمَرْيُومِ وَالشَّامِ الْخَلْقِ الْبَاقِي
 فِي حَيَاةِ الْمِلَّةِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ نَا لَوْ بَدِيَّةِ الْأَوْصَالِ مَوْجِبُ
 السَّلَاطَانِ الْمُلْكِ الْمَطْرُوسِ لِمَنْ لَا رَا الْأَصْفِيَاءِ عَلَى الْعُلَا
 مَحْفُوظًا مِنْ مَوْاقِفِ الدَّوَاةِ فَلَمْ تَزَلْ خَلْقُهُ مِنْ بَيْنِ وَلَا يَنْهَى
 بِحَيَاةِ الْعُلَا الْأَعْلَامُ وَظَلَمَةُ الْعِلْمِ وَحَفَاطَةُ الْفَقْرَانِ

من الامامة البرية والصدقات وجعل لهم الاوقاف والمذابر والكنائس على الدوام كما فعل اباؤكم واهلهم واسلافهم ليعملوا بها في ذلك وفي شئكم من المسالك في البلاد والوصف والاعطاف والارباب والمصير والفاقر الغريب وقاد ذلك الله عالمه من عاين الغنا والعلية والفقر والسائلين والهداة ذلك في خصايصه الزكية والقرى النائية من اولادهم الى الان في امر وامان والشرح صدر والبيان و زاد بذلك طلبة العلم وفتريا من منطوق ومعمود وقد اشيع الان خبر الغنقت له العاقره وناحت النار منه وتحملهم كبر بكرهه وقناعة من المهر من الاستقلال لاسمعت العلم والعلية والفقر ايمانها من الاوقاف المرتبات في الاطراف وما زاد من المول والامرا الماضون من الاوقاف من بيت المال وما استفاد منه في جميعه وبان يصل على الاراضي من تدبر صحة وقفتها مزاج ربانية على عاينها من طيبات والمقام التي ترجع على الاخراج اي ترجع وبانة جاء بذلك مرسوم الشريف فتوى من مولانا المفتي في القدر المتفق كمن دخل طابته با السبع انما من ان مولانا الفتا لا اعظم والفا الكرم حول في اليوم على انه اذا قال صدق الامية الثانية صحة الاوقاف المذكورة وعدم المزاج يتبع ويجوز ان يكون عام

منه

منه وبه يتبع فطلب من اصحابنا ذلك وما لا ريب من قرايتهم في تلك المسالك فكنت انصرف في ذلك والزمك في تلك العملية تجليها ففسي ان يكون مسكنا فقنا ليجعل من الاوقاف انصرفت الى على طاعت المزمع من الدار والارستان والاعظام المتعين في زمن الملك الصادق في الدين السيد فهو من احدث ذلك فاعانة مستغنية على وصول حقهم اليهم من حال المسلمين منهم لئلا كان وصول الفقراء الصغار الى الطائفة والملوك واخذ حقهم منهم منة الا ومنعهم ولم يتبع ذلك فباعوا فذكر من ذلك بعد ان قيل ان في ملاذاد اذ انت غفلة وخرات كثره وصالات وعقبة للفقراء الفقراء الصغار والقرى الفقراء استغنت بما الان في الجهاد وعطاف الجند كما ان مثل فقير رحمه الله تعالى وقال الله ولا رجحوا الصواب ولك فاختارون بمسئلتهم كيف فقطه صلات تقوم بقتلهم مني وانا نائم في فراخي يسلم دعي على اصرها الي من لا يقبل مني الا اذا زاني بمرقة خطي وقد مضيت مزارا من بلاد القوم لهم مضيب في بيت المال اصر فيهم كيف فقطه عنهم في حرمه فتا في وضعه ذكر ذلك مناسنا تاراجاه فله من ذلك الصادق في ذلك السطبان صالح له من يوسف بن يوسف وراعيان يخدمون من انصرفت الى طائفة المسلمين والصوفية

والفتنة والاضغاث وذوي الانساب من **العلماء** والعلمانية والعلمانية
وغيرهم فوقفوا الدين الشهيد كثير من اراضيهم المال
على عدة جهات من طلبة المدارس ووقف صلاح الدين
كثير على الفقهاء ارسه بالعلماء وصرو على العقوبة
بجائزته للفرقة بسيدنا احمد وانا بهما على ذلك بقية
المال من ذريةهما بالعلماء وصرو الى ابناء الملك العادل
فوقف على مد رسته القصر من القصر ومن است اوجين
احد شقيق الملك العادل واستطاع ان اصلاح الدين يوسف
ابن ابوبلد ذلك استغنيا الامانة من القصر من فساد
الاضغاث فافتها ما جاز ذلك من الملك العادل
نور الدين شهيد كان ختيا طارفا بالفتنة على مد الامان
الاعظم الجيوش في الله تعالى عنه كاذك صاحبهم الجبا
وغيره وقد استغنى الشافعية في ذلك وعلقتوا عنه
لما راه خروا خذ الكلام من الشريعة زجره للفتنة
بشربا في الحقيقة لاجية وزيث من ذلك انه قد نزل
من الحق في العلم رحمه الله تعالى انه سئل من ذلك فاجاب
بان الامان اذا كان بالسلطان فاجبة والبيان بالفتنة ونزل
ايضا في فتح القدر انه سئل من الانسوخ برستاء ورواية
تعالى اذا استمرى من وكيل يتبلا ارضا لسلطان القامة
فاجاب بطراز وتقل من فتاوى قاضي خان وهذا
ميرضا حسنه من مولانا الكاظمي رحمه الله تعالى وارب

وم

ورحم سلطنة وانفق **العلماء** وقد وافقوا في مصر ومن
على ذلك وانفق على ما اتفق به جماعة من متقدمين وخلفاء
كثيري كرامات في ارضهم ان يلبذ القروا اسعد الهنوي
لحقته لعدة ايام الى ان يوضع في موضع طين من القصر
والقطب لنبينا دى صاخر كاداه دوى واقفه من
القداد والفتنة بخاصا طان حلال الشريعة من الدين
بعباد الاسلام وانفق به ايضا بزمبسا الشافعية وشيخه
والعقولة عليه بنباهة الفتنة في الشريعة الامام محمد بن العربي
نفع الله تعالى رحمه ورضوانه وتنسب بركانه لفظه
فيما جمع في فتاواه به مسئلة اذا استمرى الشافعية من
جبال الى ارض او غيرها ووقفه على غير رضاه سلطان
كدر سنة او ما رستان وروا او خافاه او راو
او رطابا او رسته او على القصرها صح ذلك فاما
بنو القصر في وقفه في بيت المال المصالح المصلحة ومذاكرها
وذكر ان الرخصة في ما يضمن القوم لسلطان الذي ملكي القوم
صحته بغير وقف الامام من بيت المال لا يوزن بملك ذلك
لما يوزن بملك سلطان كان ذلك في **العلماء**
السلطان طين ارض في المذهب الصممة وكذا هذه عندنا
كاذك العرا في قواعده وقد نزل الزايع في القاء من
صاحبهم آرا في الاسلام اذا ارضي لانا ان ننفق قطعة
ارض من بيتنا لال على طائفة من القوم الصاخر كاداه من ارض

علم

الامراض الخمسة تربية وقطع الزايق القطع رتبة العلم كارتب
منه زجله لمرام حسن او وصفه النقص في ماله من ذواتها
على من الاوقاف لا تكون خسران حيث حكم صاحبها وموجبا حاكم
يزي حشمتها ظاهر خسران حكم الحاكم بوجع للبلاد وقبيل
المشقة حشمتها على ان من خسران طاحنه التوفيق في الاوقاف
المذكورة على استكبره غير ليس مراده انها باطلة لا محذورنا ولا
ولا حرم في مستحقها بل اراد انها مراب لا راسا وانما للملوك
وهو خارجة لا تناق ولا يجهل ان يستعمل لفظ الوقف ولا يفر
والا راسا ولا مشقة الا في حق الوقف لا من اهل السيرة فاق
انا لا اعي ولا افر ولا اكل غير من قال ابتعا فاد
رايتا بعد اذ علمنا او وقف الا فقيم انفق انا قلت
الامام الا على انما وكل موصحة الشرح عن التلخيص وتكون
في بيت المال كقطر في البئر في مال البئر وقد علم ان تصرف
الولي في المصلحة بل من الاجم لا يجوز مذهب طائفة الفقهاء
ولا حتى لا يكون قللت الاصل في منع الاراضى و
ان ذلك من حق الصفة واستوفى فيه المستوفات الشرعية
كما ذكر ذلك المصنف عند وصفه البيع بانه مع جميع شرعي
مستوفى في المصلحة الشرعية وكذلك في الوقف وحكم الابد
فانه ما هو متعارف بما ذكرنا واثباته خارج على الاراضى المعتبر
قد علم ان الحق لا يوضع على الاراضى كما حكاه الفقيه
الدفن بمجموعهم في نقل الاموال من مرفق مرفق لمال الابرار

ونحو

ونقله ازراكشي رحمه الله من من سماه من كثره اصفحت
من ثمانية عشرة وثاني وصية الشافعي رضي الله عنه
من اهل الاراضى مرفقا يقتضي انه يبيع مملوكها وانما يفرطها
فانما... لفهمه فمقتضى انه اجبا الاراضى المذكورة بعد
ازعانت من انا فلا داله فيه على ذلك وحيث لمقتضى
كما هو القول الاثر وصفت من الضائق ونبئت في ابدليس
فهو عشرة اخرية والاراضى حوز اربعة كانهلها ضاها
وتنقل في الشرح والروضة في صور من اربعة اذ افقها
الامام فز وجها من الضائق من الوقف وقبيلها من
خارجا والنباتة اذ انفق على ان يكون لنا وكننا
الكتاب يخرج مملوكه من لنا والخراج عليها اج لا يستط
ما سلامهم فان للروضة طائفة سكنها الكتاب خارج فهي حرم
مستطما سلامهم واما السبل والحق فمقتضى فز وصفت بين
الضائق ونبئت في ابدليس وكذلك الحق اسم الله عليها
ولما رزقنا احياء المسلمين على حرمية واخذ للخراج منها
قليل اتفقوا... الزكشي في خاتمة الشرح والروضة
بعد ان ساق كلاما في صور في الارض للزاجية الى اخره فمقتضى
الوقوف لك الشرح برهان من المسئلة مفروضة في ارض
المراق او في ارض صاع الكتاب المسلمين على مخرج لمفروضة
كل سنة وعلى هذا فان الحق لم يثبت اربعة انتهى اذ
نحو ذلك فمقتضى ان مقتضى ما لم الشافعي في قوله تعالى

ان ارض مصر لاخراج عثتها وعلى قنده ان يكون عثتها
 خرج كما هو مذنب لاسام الوصفه وصلى الله تعالى عنه
 فاذا عث في الاوقاف من يرى عدم المخرج اربع المرات
 وغالبا وقاف الحاکم فيها شامو ومن وجب عليه عدم
 المخرج فلا يجوز شقه ولا حتى ان يرضى المخرج وعلى من
 عدم الحكم فاعلى الاراضى والمطبات والمخاض ايد
 المخرج كجزء لا يشبهه فاعذر ايد على منع لا يجوز فصل
 الصغر والبلاد والعباد ويتولد عنه غاية الفساد
 فالصالح احمد الشريفية الشريفية والحفاظ الميزان
 المقتضى من لفظة الفتا والمدة وضمان القرآن المبين
 والصلوة والصورة والذكر ومن كان الدار المصرية
 والقاهرة الخيرية يجوز به وادله مؤلفنا السلطان في
 تان الملك الاعظم والحا فان لكم ساهل من قضاة
 لعيه وعواطفه الوجه بقا المواقف على ما كانت عليه
 وعدم نقصها وضع خرج على وعدم تغيره وجانية
 خرج ارضها وصلى الله على مستحقه وظل نفسه
 ببعض ارفاق مؤلفنا السلطان بن الله تعالى ستم المخرج
 الشريف عاقر على قاف الضلالة قوله المصنف ضروث
 ومؤلفنا والد لكا والاعظم واللك الكرم المرحوم مؤلفنا
 السلطان سليم نعم الله تعالى رحمه واسكنه جنة
 لادخل الى الدار المحترمة واخذوا قوافه على ما عليه

ذكر

وكتب بذلك لكا ما هو موجود في لانه غان
 مصر افضل والاحسان لانه مشهنا الحار مستحقون
 لما تارة قد قال صلى الله عليه وسلم اهل مصر
 الضعيف ما كادهم ولا كفاهم الله تعالى مؤلفنا
 بدر جرحون على من معه اركبه وخصه على
 ان قاف مصر في من عامه بالعلم والعمل والفساد
 والهم اخصوصا اهل الحاکم لازمه والموظفون
 منهم قايون بفضيلة ذلك وساهل من لكا مدبرون
 على الاستقار بالليل ونهار والعقد وحار يكون
 الدعا بدور دله مؤلفنا ست خارج الله تعالى
 تحفه من اهل الكى والطفان متنفذ بما يصل لهم
 من اوقاف كان لا يحتملهم شاكرونه تقال
 على ذلك ومنون على مؤلفنا لكا ريتا بابه
 والى ذبا لله تعالى فلفظ من لا وقافه اخلت وصل
 فيها خلل وفتلت على الاستقار بالعلوم ونيل ان
 وصفه وخصا خلل ذلك رسوم والذ لك الى جاز
 ذلك لا قبل اعظم وبطلان عام من المظلمة
 مؤلفنا مؤلفنا لكا ريتا ليل لانه مستحقا لاهل الد
 المصر من الجز والسجيا خصوصاً بتوليه عليهم الورد العظيم
 والى الطغ ذراعى السدود الامراض والظلمة
 مؤلفنا على بابك بشر الله تعالى له قابلا ومنتج عليه

والأضدي زبد قضاها على ما كان عليه من كان قبلها من
الولاية في مرتبتها السنية ليدوم بذلك قيامنا من
الشرعية المظهره وبجملتها صايف الخريف تلك الاحكام
لا زالت الا قاله بوجوه واهلها معهود به
نماه سيد المرسلين وجيب المرسلين
صلى الله عليه وسلم وعلى اله وصحبه اجمعين
اعترافهم وحسناته
ومم الجاهل والآخر لا فرق
لله على العظيم
والله اعلم

ثم الكتاب . نفوز الملك الوفا بـ

وابقى دولته وادام وجوده مولانا الحفيظ كرامته
لترزقنا طاعة بالشا على افعاله والقلوب
معتقودة على محبته واجلاله لا يقن بيد الملهو بنه
ونصر المظلومين وفتح المنفسد بنفوسنا الصلوات
نصن الله تعالى عاجز على ولايته الديار المعربة
مرفوع له بذلك الدخات الخلية مع ما اقرز ذلك
من ولاية قضاء القاتل المحييه لولانا غير المولى العظيم
وعمن العلماء الفخام شيخ الاسلام نخبه الاعلام
مولانا حامد جليلي بالله تعالى احكامه هو استغ عليه
الاعانه فهو عفيف ولا يتبعه صادع بالحق في مكنونه
محتمد في عان الاوقافه قابل بالانصاف له برضى
عرضه بنى من الماله في الاضو والماله وما احقه بقول

قال

يا ايها النكار لا تتمقن في حقناضك كلام الوفاء
والله لم نفع باز امره اهدى لنا ولا قدرنا
ففسا لسه تعالى بشار التقدير ولا تحاره مع مد
كفا الصراة والانتقار ان يلم مولانا الحفيظ كرامته
تعالى قابيل وقوفهم وتسد من القطف على اهل الدنيا
المصرية وان يدبر عليهم اوقافهم على ما هي عليه من صدقا
العليته وان لا يقبل منهم قول اصد من لا يخاف رب البرية
ولا يخشى سطوة القدره وان يبقوا منهم من مولانا الباشا

والله اعلم